

Prof. zw. dr hab. Andrzej Baładynowicz
Kierownik Zakładu Kryminologii Stosowanej
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Kielce, 28.12.2016

Ocena kwalifikacji naukowych dra Macieja Muskały na podstawie rozprawy habilitacyjnej pt. „Odstąpienie od przestępczości. W teorii i praktyce resocjalizacyjnej” oraz całokształtu Jego dorobku naukowego dla potrzeb Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

I

Przedłożona do recenzji dysertacja habilitacyjna dotyczy istotnych i bardzo interesujących aspektów pedagogiki resocjalizacyjnej a ujęcie przedmiotu poznawczego, które podważa funkcjonalność zastanego porządku prawnego i założenia wykonywania kary pozbawienia wolności; implikuje przekonanie o dążeniu Jego Autora do poszukiwania nowej struktury, zasad i metodyki postępowania w warunkach izolacyjnych zapewniających racjonalne i uzasadnione rygorami wiedzy pedagogicznej wykonywanie kary pozbawienia wolności jako podstawowej instytucji prawa karnego wykonawczego i polityki kryminalnej w Polsce.

Analiza wsparta została na dogłębnej i krytycznej ocenie współczesnych teorii, kierunków i sugestii w obszarze interdyscyplinarnej wiedzy i w oparciu o przeprowadzone badania jakościowe na tle kompilacyjnych metaanaliz empirycznych krajowych i zagranicznych badaczy.

Ujęcie tematu wskazuje na jej dobry i profesjonalny poziom naukowy tak pod względem merytorycznym jak i pomiaru założonych tez i problemów badawczych.

Wybór zagadnienia rozprawy habilitacyjnej uznać należy za trafny, ponieważ istnieje potrzeba naukowej analizy materii związanej z oceną resocjalizacyjnej funkcjonalności i efektywności kary izolacyjnej stosowanej wobec dorosłych osób wielokrotnie naruszających porządek prawny.

Obserwowane problemy polskiego systemu penitencjarnego, częstokroć krytykowanego ze względu na małą skuteczność metod, sposobów i środków oddziaływania pedagogicznego w warunkach izolacji przestrzennej oraz negatywną oceną postaw społecznych wobec oczekiwań i rezultatów kary pozbawienia wolności, dało asumpt do podjęcia badań nad poprawą racjonalności stosowania tej podstawowej sankcji penalizującej większość zachowań społecznie nagannych. Rozprawa mająca charakter monograficzny, kompleksowo objęła przedmiotowe zagadnienia, co rozstrzyga o jej przydatności dla teoretyków jak i praktyków w dziedzinie pedagogiki resocjalizacyjnej, kryminologii teoretycznej, kryminologii translacyjnej oraz prawa karnego wykonawczego.

Za istotne z punktu widzenia nauki pedagogiki resocjalizacyjnej sensu largo oraz kryminologii stosowanej należy uznać indagacje jakich Habilitant dokonuje w rozprawie, bowiem naukowe badania tej problematyki mające na celu osiągnięcie zakładanego celu teoretycznego jak i doprowadzenie do sformułowania rozwiązań, które mogą być implementowane do praktyki resocjalizacyjnej, są to zagadnienia o dużej doniosłości społecznej, prawnej i kulturowej.

Refleksja naukowa oparta na znajomości realiów resocjalizacyjnej wydolności sankcji karnej realizowanej w przestrzeni izolacyjno-segregacyjnej a zwłaszcza praktyce zaświadczonej o dowodach odstąpienia od przestępczości, skłania do przyjęcia określonych procedur postępowania celowościowego, które w sposób zasadniczy mogą wpłynąć na modyfikację

treści polityki kryminalnej i wybór skutecznych reakcji zmieniających na trwałe zachowania przestępcze osób dorosłych.

Na uwagę zasługuje dążenie do rozwiązań nowoczesnych, innowacyjnych sposobów praktycznego postępowania pedagogicznego, sprzyjających kryteriom współczesnych założeń i idei kryminologii abolicjonistycznej i translacyjnej na świecie, a także polskiej myśli naukowej i eksperymentalnych praktyk modyfikujących politykę karną w Polsce. Czynione w tym zakresie spostrzeżenia i formułowane wnioski mają istotny walor praktyczny. Jest to dodatkowa wartość rozprawy naukowej, gdyż pedagogika jest nauką stosowaną i tym samym formułowanie reguł i zaleceń moderacyjnych określających kierunek zmian, ich zakres i dynamikę wskazuje, iż Autor dysponuje kompetencjami pozwalającymi zaplanować konkretne rozwiązania co do celów, faz, metodyki oddziaływań korekcyjnych w warunkach pejoratywnej izolacji społecznej.

Podkreślić należy, iż problematyka dotycząca resocjalizacyjnej wydolności kary pozbawienia wolności a także zagadnień związanych z restrukturyzacją systemu w oparciu o podejście salutogenetyczne i deterministyczne z układem relacyjności interpersonalnych, podejmowana była w niewielu pracach naukowych z zakresu nauk społecznych w sposób systemowy ze wskazywaniem rozwiązań modelowych dla praktyki pedagogicznej. Ponadto żadne z tych opracowań nie ujęło zagadnień w taki sposób jak to uczynił Habilitant.

Dyskurs polemiczny zrywa z mitologizacją niskiej wydolności strategii oddziaływań resocjalizacyjnych w warunkach izolacji zakładowej, zakłada konieczność uwzględniania teoretycznego konstruktu prakseologicznego osadzonego na założeniach teleologiczno-aksjologicznych oraz kognitywistycznej wiedzy pochodnej sprawdzonym i weryfikowalnym teoriom naukowym oraz upomina się o metodykę działań praktycznych

uwzględniających pozytywne doświadczenia i proaktywne przewartościowania w aksjonormatywności skazanych.

Całokształt uporządkowanego wnioskowania zaprezentowany w pracy nawiązuje do idei i zasad socjologicznej szkoły nestora polskiej pedagogiki profesora Stanisława Kowalskiego i wydobywa istotne determinanty systemu sieciowego o charakterze więzi społecznych, mające kluczowe znaczenie w projektowaniu strategii kontroli i zmiany zachowań osób wykazujących eksternalizacyjne zachowania w warunkach resocjalizacji instytucjonalnej.

Autor odrzuca z założenia jakiegokolwiek rozważania w obszarze praktyki pedagogicznej w stosunku do skazanych, jeżeli nie posiadają mocnego i trwałego osadzenia i implementacji w przedzałożeniowym myśleniu aksjologiczno-teoretycznym. Ponadto upomina się, iż władza, ludzie oraz instytucje zajmujące się problematyką resocjalizacji skazanych stanowią wspólny układ kategoriaalny wpływający na realne zmiany w zachowaniu i postawach osób karanych.

Jest również istotne, że zagadnienia będące przedmiotem recenzowanej dysertacji habilitacyjnej są aktualne w toczącej się debacie na temat aktualnej polityki penitencjarnej w kraju, nieustannych zmian w ustawodawstwie karnym w kierunku obostrzenia stosowania kar izolacyjnych oraz dyskursu naukowego podkreślającego terapeutyczne i osobowe walory proponowanych oddziaływań kar alternatywnych wobec samoistnej kary pozbawienia wolności. Nie ulega wątpliwości, że przy rosnącej nieustannie liczbie kar probacyjnych tj. kar o ograniczonej wolności i kar wolnościowych wykorzystywanych w środowisku otwartym to właściwie problematyka tritmentu resocjalizacyjnego wymaga zasadniczej modernizacji i dostosowania do współczesnego kierunku rozwoju nauk kognitywnych.

Na szczególną uwagę zasługuje, iż Habilitant dokonał eksploracji zjawiska, które dotąd nie było poddane tak wszechstronnej i wielowątkowej

analizie krytycznej na poziomie wielu nauk w stronę odpowiedzi na kapitalną kwestię racjonalności a nade wszystko efektywności oddziaływań resocjalizacyjnych poprzez odstąpienie od przestępczości w segmencie izolacji, integracji i inkluzji społecznej będących substytutami wykonywania sankcji karnych.

Zastosowanie nowych rozwiązań w zakresie dywersyfikacji karania, zreformowania polityki penitencjarnej na poziomie restrukturalizacji jakościowej a nie ilościowej, zakładającej przekształcenie co do celów, funkcji, zadań i metodyki postępowania pedagogicznego oraz odrzucenie dotychczasowych stereotypów myślenia i rutynowych koncepcji izolacji przestępców a przyjęcie idei probacji i zasad inkluzji społeczno-środowiskowych na grunt karania; mogą zapewnić poprawę warunków i wyników polityki kryminalnej oraz sprzyjać rozwojowi humanistyczno-egzystencjalnych programów pozwalających na abstynencję przestępczości.

Formułowanie własnych ocen i opinii, sposób ich argumentowania i prezentowania swego stanowiska przez Habilitanta potwierdza umiejętności dokonywania syntezy naukowej i zdolności wyrażania myśli w sposób przejrzysty, jednocześnie logiczny, spójny i przekonywujący.

Przeprowadzone przez Autora wywiady narracyjne z byłymi przestępcami potwierdzają, że wiedza dra Macieja Muskały z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej, kryminologii i innych nauk społecznych, jest poparta rzetelną obserwacją fenomenologiczną, która zwraca uwagę na rozwiązania strukturalne a jednocześnie na postrzeganie życia jednostki jako indywidualnego zdarzenia uzasadniającego odchodzenie od przestępczości.

Umiejętności odpowiedniego połączenia oraz wykorzystania w pracy wiedzy z wielu nauk kognitywnych i wiedzy proaktywnej opartej na historii życia osób wielokrotnie karanych, stanowi dodatkowy element skłaniający do pozytywnej oceny całej dysertacji habilitacyjnej.

Opracowanie wsparte jest na założeniach myślenia z zakresu inteligencji obiektywnej i inteligencji etycznej i tym samym uwolnione jest od wnioskowania opisowego i fenomenologii opartej na doświadczeniu, dotychczasowej praktyce i oczekiwaniach społecznych. Autor dokonał pogłębionej interpretacji istoty tritmentu resocjalizacyjnego, wskazując materialne jego predyktory tj. rodzaj oddziaływania, cele realizowanych zadań, formy postępowania korekcyjnego oraz innowacyjne strategie postępowania pedagogicznego.

W tych czterech segmentach należy dokonywać oceny trafności i zasadności resocjalizacji instytucjonalnej, integracyjnej i resocjalizacji w środowisku wolnościowym. Tym samym Autor obalił podstawowy mit o jednorodności resocjalizacji, którą jako proces nie można traktować symplicystycznie, a podlega ona dywersyfikacji ze względu na rodzaj, cele, formy i strategie oddziaływania.

Zgodzić się należy z dywagacjami Autora, iż proces kontroli i zmiany zachowania jednostki w warunkach systemu segregacyjnego, różni się jakościowo od resocjalizacji integracyjnej i resocjalizacji w środowisku otwartym, ze względu na całkowicie odmienną metodykę postępowania pedagogicznego uzależnioną od diagnozy osobowej, grupowej lub środowiskowej. Właściwe jest podejście Autora rozprawy, iż błędem jest mechaniczne przenoszenie strategii i rodzajów oddziaływań korekcyjnych jednego segmentu na inny segment tritmentu resocjalizacyjnego. Ocena skuteczności zabiegów poprawczo-wychowawczych w każdym z trzech rodzajów resocjalizacji została poddana weryfikacji przy użyciu mierników systemowego pomiaru efektów tegoż procesu. Do rzadkości w nauce należą opracowania, które zwracają uwagę na potrzebę podejścia z zakresu teorii systemów, pozwalającego zweryfikować stopień osiągnięcia zakładanych rezultatów dotyczących zmiany wartości, norm, zachowań i postaw

społecznych skazanych w stronę odstąpienia od przestępczości. Cechami i miernikami jakościowej oceny jest analiza rodzaju podejścia resocjalizacyjnego ze względu na dymensje trafności, trwałości, skuteczności, efektywności, kosztochłonności i innowacyjności. Pomiar poprawności i zasadności oddziaływań resocjalizacyjnych przy uwzględnieniu teorii systemów pozwala wówczas merytorycznie zweryfikować powodzenie efektów, rezultatów zastosowanych strategii korekcyjnych. Dotychczasowe prace naukowe z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej odnoszące się do zagadnień skuteczności usług opiekuńczych, wychowawczych, terapeutycznych nie uwzględniały tych kryteriów pomiaru a tym samym opierały się na cechach populistycznego myślenia nie pretendując tym samym do metaanalizy naukowej. A zatem rozważania Autora w tym zakresie uznać należy za niezwykle dojrzałe i profesjonalne spojrzenie, wyróżniające się dogłębną i systemową wiedzą.

W rozważaniach teoretycznych Habilitant odniósł się do problematyki pozorności resocjalizacyjnej wymiaru kary pozbawienia wolności. Kryzys podstawowej instytucji polityki kryminalnej w kraju rozumiany jest jako nieskuteczność, nieefektywność z punktu widzenia z celami i założeniami teleologicznymi. Niepowodzenie stosowania sankcji izolacyjnej wiąże się z brakiem poprawy pedagogicznej oraz poprawy jurydycznej wobec skazanych objętych jej wykonywaniem. Przytoczone badania krajowe i międzynarodowe przez Autora na temat niskiej skuteczności bezwzględnej kary pozbawienia wolności dowodzą, iż jest to reliktowa reakcja państwa na akt zachowań kryminalnych. Kompilacja analiz empirycznych podkreśla, iż kara pozbawienia wolności w stopniu niezadowalającym wypełnia cele prewencji szczególnej, czego dowodem jest wysoki wskaźnik recydywy osób uprzednio karanych oraz minimalny odsetek prawidłowo zakończonego procesu readaptacji społecznej byłych skazanych.

W świetle przeanalizowanych teorii kryminologiczno-penitencjarnych przez Autora rozprawy, kara bezwzględnej pozbawienia wolności nade wszystko brutalizuje obyczaje, podważa ideał braterstwa ludzi oraz eliminuje faktycznie skazanych ze społeczeństwa. Współczesna nauka penologiczna zdecydowanie określa, iż ta reakcja karząca jest instytucją niedoskonałą samą w sobie i ze względów cywilizacyjno-kulturowych winna być ograniczona w praktyce do przypadków szczególnych.

Liberalizacja wykonywania izolacji zakładowej jest konsekwencją osiągnięć nauk kognitywnych, które zdecydowanie usprawiedliwiają tezę o powszechnej poprawie edukacji osoby ludzkiej. Tym samym stopień demokratyzacji państwa i prawa dopuszcza możliwość stosowania bezwzględnej kary pozbawienia wolności dla grupy skazanych za najcięższe zbrodnie, osób wobec których orzekanie środków probacyjnych byłoby społecznie uznane za działania niesprawiedliwe a także w stosunku do skazanych odmawiających poprawy i abstynencji przestępczej. Stan ten odbiega od aktualnego obrazu polityki kryminalnej i nadal gloryfikuje się karę bezwzględnej pozbawienia wolności jako królową wszelkich kar, hołdując populizmowi i myśleniu subiektywnemu, nie mających jakichkolwiek uzasadnień na gruncie wiedzy pedagogiczno-kryminologicznej dotyczącej skutecznego karania.

Aberracyjny wymiar kary izolacyjnej jest następstwem wielu czynników makrostrukturalnych, które uzasadniają punitywizm i radykalizm penologiczny jako nieodłączny jej element.

Autor słusznie zauważa, iż predyktorami wpływającymi na uniwersalizm karania izolacją przestrzenno-segregacyjną są między innymi: stopień bezpieczeństwa prawnego władzy, stan bezpieczeństwa obywateli, aktualna polityka karna wsparta na krajowym ustawodawstwie, infrastruktura instytucji kooperujących z systemem penitencjarnym oraz postawy

społeczeństwa na temat sprawiedliwości karzącej. W świetle tych uzasadnień i racjonalizacji brak jest materialnych dymensji, które wyznaczać winny granice, dynamikę i zakres orzekania oraz wykonywania kary izolacyjnej.

Intelektualny dyskurs Autora rozprawy wokół zagadnień populizmu penalnego, pozorności resocjalizacyjnej kary izolacyjnej i jej kryzysu z punktu widzenia: stereotypizacji władzy, schematycznego sposobu interpretowania procesu karania oraz braku zawodowych kompetencji władzy organizacyjnej; procedury readaptacyjne uznać należy za bardzo wartościowy dla rozwoju nauk kognitywnych i praktyki penitencjarnej.

Pedagogiczny sens bezwzględnego pozbawienia wolności jako podstawowej sankcji karnej nade wszystko podkreślają argumenty, które można ugrupować w czterech kategoriach. Po pierwsze, brak jest w polityce kryminalnej i penitencjarnej działań podkreślających wagę indywidualizacji strukturalnej, skoro karę tę stosuje się powszechnie i jest ona orzekana w Polsce na masową skalę. Podstawowymi antecedensami skutecznego i zasadnego karania jako procesu modyfikującego zachowania osoby jest dostosowanie sankcji do czynników etiologicznych zachowania inkryminowanego oraz cech i właściwości osobowościowych skazanego, identyfikujących stan, poziom i dynamikę jego kariery dewiacyjnej i tożsamości przestępczej. Natomiast w warstwie generalnej należałoby w prawie karnym materialnym doprowadzić do znaczącej dywersyfikacji sankcji odpowiedzialności prawnej, tak aby zadośćuczynić sprawiedliwości formalnej, wymuszającej różne kary adekwatne do czynów przestępczych. Podzielałam pogląd Autora, iż nadal w Polsce obowiązuje pseudomyślenie wsparte na mitach, stereotypach i schematycznym wnioskowaniu, które ugruntowuje przekonanie o jednorodności karania sankcjami o dużym natężeniu punitywności i represyjności.

Kolejna grupa materialnych przesłanek podważających wychowawczo-poprawcze walory kary pozbawienia wolności, to skutki w sferze osobowościowej, społecznej i kulturowej jakie pozostawia ta sankcja karząca. Pogłębione studia empiryczne będące analizami katamnesticznymi, badaniami podłużnymi, biograficznymi pokazują, iż skuteczność kary izolacyjnej w sferze poprawy pedagogicznej skazanych osiąga niezadowalające parametry. Co więcej sankcja ta wywołuje trwałe zmiany psychiczne u osób wielokrotnie karanych doprowadzając do zubożenia ich struktur motywacyjnych, poznawczych i wolitywno- emocjonalnych.

W wyniku procesu deprivacyjnego wykształca się obraz obniżonych sprawności intelektualnych, zasobów oraz potencjałów rozwojowych u osób skazanych na kare pozbawienia wolności. W świetle niekwestionowanych analiz kognitywnych i interdyscyplinarnych zachodnich badań naukowych, Habilitant ukazał patologiczny obraz kary izolacyjnej ze względu na jej skutki i następstwa dotyczące dalszej psychopatologizacji zachowania osób karanych na wolności z powodu utraty odporności i nierealizowania przez nią pozytywnych celów życiowych i odstąpienia od przestępczości jako syndromu izolacji więziennej.

Wśród okoliczności ukazujących asymetryczność pomiędzy resocjalizacją a przestrzenną izolacją wymienić należy te, które kwestionują współwystępowanie oraz związki pozytywne dotyczące przymusu i restrykcji jako odpowiedzi na sytuacje przyczynowo-skutkowe odnoszące się do zachowań inkryminowanych. Teoria Trávisa Hirschiego i Ernesta van de Heaga jednoznacznie przesądza, że dolegliwość będąca cechą istotną kary kryminalnej winna być zróżnicowana ze względu na stopień społecznej szkodliwości czynu przestępczego. Zgodnie z przedłożonym w rozprawie dyskursem naukowym Autora, należy zgodzić się ze stanowiskiem, iż eskalacja dymensji dolegliwościowych tkwiących w karze może

doprowadzić do stanu finalnego w którym usprawiedliwiony odwet zamienia się w totalną represję i zniewolenie osobowe. W sytuacji gdy dolegliwość pozostaje na uzasadnionym poziomie, wówczas skazany odczuwa ten stan jako zasłużony odwet za popełniony czyn. Współmierność dolegliwości do czynu staje się wypadkową humanitarnej reakcji karzącej, której celem jest odstąpienie od przestępczości i nauczenie prospołecznych wzorców zachowań w przyszłości.

Cenne uwagi sygnalizuje Habilitant na gruncie teorii kryminologii translacyjnej M. Gottfredsona, T Hirschiego, S. Maruny i T. Moffittego, iż dolegliwość wymierną osiąga się poprzez sam fakt izolowania skazanego od środowiska wolnego, natomiast dodatkowe ograniczenia jego uprawnień, potrzeb oraz praw w ramach izolacji doprowadza do procesu wtórnej deprywacji i dehumanizuje cały proces karania. Bodźcem negatywnym, dolegliwością samą w sobie staje się działanie uprawnionych organów wymiaru sprawiedliwości, polegające na stosowaniu nakazu przebywania osoby w ściśle określonym miejscu bez możliwości jej zmiany. W tej przestrzeni szczelnej izolacji zewnętrznej i wewnętrznej przebiega proces wykonywania bezwzględnej kary pozbawienia wolności, zaś manipulowanie dodatkowymi elementami czyni go dotkniętym znamionami represji a w skrajnych przypadkach może stać się zalegalizowanym aktem terroru. Tym samym usprawiedliwione ograniczenia w statusie osoby odbywającej karę za przestępstwo winny odnosić się do obszaru odmiennego, np.: praw cywilnych, administracyjnych, ekonomicznych na gruncie substratu ograniczonej wolności bądź wolności dozorowanej.

Ograniczenie procesu karania w zależności od etiologii czynów oraz cech i właściwości osobowych toruje drogę ku karom probacyjnym wykonywanym w warunkach kontroli zewnętrznej i dolegliwości przekładających się na stan innych ograniczeń niż prosta izolacja więzienna. Afirmowanie wyżej

wymienionego poglądu Autora na temat dywersyfikacji dolegliwości jako podstawowego atrybutu kary daje szansę na pedagogiczną indywidualizację strukturalno-fenomenologiczną i osobową, torującą drogę dla kar penalnych opartych na prostej izolacji, ograniczonej wolności i kontrolowanej wolności dozorowanej. Stanowisko to zostało wzmocnione szczegółowym przeglądem nowych doniesień badawczych, twierdzeń i analiz empirycznych przedstawicieli kryminologii zachodniej, m.in. T. Homberga, S. Tuckera, E. Cadora, R. Allena, G. Barretta, D. Sellmana, K. Albertsona czy T. Cullena.

Zaprezentowane stanowisko Autora opracowania o niewspółmierności funkcji prewencyjno-ochronnej kary pozbawienia wolności do funkcji resocjalizacyjnej, wywołuje niepomyślnie następstwa w sferze samooceny i samoświadomości społecznej skazanych. Reakcja karząca nie wywiera zatem zakładanych zmian w obszarze motywacyjnym, regulacyjnym i poznawczym osobowości skazanych a także prowokuje otoczenie wspólnotowe do artykułowania krytycznych opinii na temat nieskuteczności resocjalizacji systemu penitencjarnego i tym samym wpływa na obostrzenie warunków procesu karania. Utrzymywanie asymetrycznych relacji pomiędzy funkcjami i zadaniami, jakie wypełniać winna kara pozbawienia wolności w konsekwencji uprzedmiotawia skazanych odbierając im szansę na udany powrót do pozytywnych grup społecznych na wolności. Jak poprawnie analizuje Habilitant w wyniku braku możliwości wzrostu potrzeb i wolności skazanych w sferze bezpieczeństwa, akceptacji, uznania, skuteczności działania oraz kształtowania pozytywnych planów na przyszłość w warunkach przestrzennej izolacji, nie wykształca się w stopniu zadowalającym struktura wolicjonalno-temperamentalna ułatwiająca i wspomagająca resocjalizację, readaptację i integrację skazanych. Diagnoza niekorzystnych antecedensów ulokowanych po stronie systemu segregacyjnego pozostających w ciągłej współzależności z dynamizmami

osobowościowymi skazanymi, została szczegółowo wsparta badaniami autorów kryminologii radykalnej w osobach: D. Glasera, W. Millera, K. Howells, A. Daya, T. Warda czy A. Bottomsa.

Ostatnia grupa czynników odbierająca pedagogiczny sens wykonywania kary pozbawienia wolności wobec osób naruszających porządek prawny nawiązuje uzasadnienia teorii zróżnicowanych związków w resocjalizacji Alberta Quay'a. Otóż analiza struktury współczesnej przestępczości potwierdza, iż jest ona mocno zróżnicowana a także pojawiają się nowe odmiany ataków kryminalnych związanych ze zmianami kulturowo-cywilizacyjnymi. Ponadto obserwuje się w ostatnich latach wyraźny wzrost przestępstw nieumyślnych, ekonomicznych, gospodarczych, popełnionych przez zorganizowane grupy oraz sprawców zachowań eksternalizacyjnych, którymi są w dużej części kobiety. Ta sytuacja usprawiedliwia powszechne twierdzenie, iż nie każda grupa sprawców czynów inkryminowanych wymaga obowiązkowych działań resocjalizacyjnych. Proces korygowania zachowań i postaw jest dynamiczną strategią uwzględniającą zabiegi opiekuńcze, wychowawcze i terapeutyczne dla tych, którzy z powodów osobowościowych wymagają tego typu interwencji. Nieusprawiedliwione jest myślenie, iż skazany w warunkach izolacji każdorazowo wymaga specjalistycznych usług korekcyjnych. Zważając na rodzaj przestępstw, sposób ich popełniania, stopień społecznej szkodliwości, reakcję społeczeństwa na agresję kryminalną a także biorąc pod uwagę czynniki etiologiczne sprawstwa, można zauważyć, iż racjonalna polityka kryminalna w państwie tylko w wyjątkowych przypadkach w odpowiedzi na zasadę sprawiedliwości formalnej, ekwiwalentnej oraz naprawczej, dopuszczać się powinna wykonywania kary izolacyjnej w klimacie resocjalizacji instytucjonalnej. Gros przypadków wymaga natomiast oddziaływań na drodze różnego rodzaju

ograniczeń cywilnych, gospodarczych czy podmiotowo-obywatelskich, które definiują treść sankcji penalnej.

Zgodnie z przywołanymi badaniami kryminologicznymi przez Autora rozprawy habilitacyjnej, dotyczącymi osób wielokrotnie karanych karami izolacyjnymi (J. H. Laub, R. J. Sampson, S. Maruna, N. Shover, Ch. Uygen czy C. Kruttschnitt), większość z nich wymaga oddziaływań socjalno-opiekuńczych, natomiast nie wymagają pogłębionych działań korekcyjnych zmierzających do wywołania zmian w strukturze osobowości. Twierdzenie to podważa powszechność stosowania zabiegów resocjalizacyjnych jako istotnych predyktorów kary pozbawienia wolności, skoro diagnoza osobopoznawcza skazanych nie uzasadnia praktyki penitencjarnej opierającej się na tychże specjalistycznych usługach.

II

Struktura recenzowanej rozprawy jest poprawna. Całość opracowania zamyka się w trzech rozdziałach, które poprzedzono wstępem, zwieńczono zaś zakończeniem. Ogółem 267 stron właściwego tekstu. Pracę wzbogaca wykaz literatury na 23 stronach w dużej części anglojęzycznej.

Wykaz literatury naukowej jest prawidłowy i bezpośrednio związany z przedmiotem badań. Literatura uwzględnia zarówno publikacje krajowe jak i najnowsze zagraniczne opracowania odnoszące się do występujących na świecie systemów wykonywania sankcji izolacyjnych oraz stosowanych strategii resocjalizacyjnych ze szczególnym uwzględnieniem fenomenu odstąpienia od kontynuowania kariery kryminalnej. Świadczy to o rzetelnym oparciu rozważań empirycznych na gruncie teoretycznego konstruktu prakseologicznego stanowiącego drogowskaz dla metaanaliz systemowych.

Badania własne Autora stanowią istotną część rozprawy. Ich szczegółowość ze względu na wgląd w jednostkowe historie życia byłych przestępców, świadczy o dociekliwym dążeniu do poznania obiektywnych

i społecznych uwarunkowań procesu odchodzenia od przestępczości. Jakościowa analiza biografii osób badanych miała na celu ustalenie czynników wpływających na etap pierwotnej i wtórnej abstynencji przestępczej. Rekonstrukcja subiektywnych procesów zaprzestania przestępczości odbywała się poprzez odnotowywanie relacyjności między podmiotami, wydarzeniami i obiektami tworzącymi ścieżkę kontroli i zmiany społecznej.

Cechą charakterystyczną w metodologii badań własnych była złożoność i wielowymiarowość zmiennej zależnej w postaci odstąpienia od przestępczości, na którą składały się ciągi określonych zdarzeń życiowych. To one podlegały opisowi, były rejestrowane jako poznawcze racjonalizacje i im przypisywane zostały miary znaczeń sposobu postrzegania jednostki i sytuacji losowych.

Do rzadkości w pracach naukowych zaliczyć można opracowania stosujące podejście opierające się na historii życia osób badanych. Tą drogą można jednak z jednej strony prześledzić etapy kariery przestępczej, zaś z drugiej uwypuklić momenty egzystencjalne stanowiące punkty zwrotne w biografii przestępców decydujące o masowej i przestrzennej rezygnacji z kontynuowania antyspołecznych zachowań. Ważną rolę odgrywa w tej koncepcji epistemologicznej fakt, iż narracje skazanych mają walor przeżyć subiektywnych, osadzone są w kontekście społeczno-kulturowym i pozwalają na określenie wzorów ciągłości i zmiany indywidualnych zachowań w czasoprzestrzeni.

Rejestrowanie poszczególnych okresów, faz i etapów życia osób wielokrotnie karanych posiada dodatkową wartość poznawczą, gdyż obejmuje cały historyczny obraz życia skazanych a nie jedynie wybrane fragmenty oraz powiązania zachodzące pomiędzy wydarzeniami egzystencjalnymi a sytuacjami przyczyniającymi się do ich powstawania. Ponadto przyjęty profil badań jakościowych wyposażył Autora analizy empirycznej

w przymioty sprawstwa metodologicznego pozwalającego prześledzić proces odchodzenia od przestępczości jako fenomenu dynamicznego podlegającego wpływom różnych czynników, zdarzeń, wydarzeń zachodzących doświadczalnie i znaczeniowo.

Drogą studiowania historii życia skazanych, Autor zgromadził unikalny i niepowtarzalny materiał interpretujący ciąg zdarzeń i zachowań jednostkowych od strony aktów wolitywno-zmysłowych, pozwalających ocenić wagę tego co zaszło w życiu skazanych i jaką rolę odegrało w doświadczeniu społecznym na rzecz wykształcenia zdolności syntonicznych, empatii poznawczo-emocjonalnej i dynamizmu współodczuwania u tej grupy osób. W ramach tego podejścia hermeneutycznego można było znakomicie zdiagnozować dymensje pozytywnego doświadczenia społecznego skazanych będące aktami samorefleksyjności i samoświadomości zindywidualizowanych znaczeń wydarzeń dla ich przyszłego życia na wolności. Analiza jednostkowych narracji dotyczących rzeczywistych zdarzeń i sytuacji biograficznych warunkujących abstynencję przestępczości w powiązaniu z ich tłem społeczno-kulturowym, dała prawo do formułowania obiektywnych reguł w przedmiocie pozytywnego sprawstwa odmieniającego dotychczasowy styl życia skazanych.

Autor zebrał narracje od siedemnastu mężczyzn przy zastosowaniu nieprobabilistycznej techniki doboru próby polegającej na wskazaniu adresatów badań przez pierwotnie dobraną populację skazanych wielokrotnie karanych za różnorodne przestępstwa. Zastosowano dwa kryteria selekcyjne w postaci występowania: recydywy penitencjarnej oraz braku przez okres pięciu lat od ostatniego pobytu w zakładach karnych aktywności kryminalnej. Zgromadzony materiał narracyjny pozwolił prześledzić zmiany o charakterze procesualnym odchodzenia od przestępczości skazanych przy użyciu klucza analizy danych jakościowych M. Milesa i A. Humbermana uwzględniającego

udział trzech zmiennych w postaci: redukcji danych, reprezentacji danych i wyprowadzaniu i weryfikacji wniosków.

Zagadnienia teoretyczne obejmowały analizę problematyki obejmującej kwestie: pozornosci resocjalizacyjnego wymiaru kary izolacyjnej, efektywnych strategii oddziaływań resocjalizacyjnych oraz odstąpienia od przestępczości w świetle wiedzy kognitywistycznej. Habilitant zaprezentował dyskurs naukowy uzasadniający konieczność stosowania wiedzy interdyscyplinarnej oraz specjalistycznych doświadczeń praktycznych a nade wszystko założeń etycznych, określających zestaw koniecznych aksjomatów i paradygmatów dla organizowania procesu resocjalizacji. W nawiązaniu do reguł hermeneutycznego oglądu przedmiotu poznania działalność resocjalizacyjna winna być traktowana jako układ scalony na który składa się wiele czynników i tym samym poznając wybrane jego elementy charakteryzujemy ich wpływ na całość; zaś definiując cele strategiczne i metodykę postępowania korekcyjnego fenomenu strukturalnego zapewniamy warunki dla zasadnego sprawstwa wszystkich podsystemów łączących się w addytywny model.

W tej grupie zagadnień podnieść należy ważność i niezbędność teorii kognitywnych, interakcjonistycznych, psychoanalitycznych, poznawczo-behawioralnych oraz systemowych dla formułowania strategii resocjalizacji instytucjonalnej. Racjonalna praktyka realizująca tritment resocjalizacyjny musi uwzględniać wszystkie dymensje dotyczące tożsamościowego jego charakteru. Po stronie skazanych winna uwzględnić się podmiotowy a nie przedmiotowy status pozycyjny w warunkach uwięzienia, wyrażający się tym, iż skazani sami muszą wykazywać ekstensywną motywację do zmiany i dążyć do samowychowania, odkrywania pozytywnego wymiaru dotychczasowych doświadczeń związanych z tożsamością przestępczą oraz realizować scenariusz adaptacyjności do wolności poprzez dążenie do odpowiedzialności za swoje wybory zachowań oraz dobrowolnego zaciągania

zobowiązań na rzecz wspólnoty. Tożsamościowy wymiar resocjalizacji to nade wszystko zapewnienie warunków dla realizacji podejścia diagnostyczno-terapeutycznego i katamnesticzno-prognostycznego przybierającego postać wysoce profesjonalną w sferze wiedzy, ludzi i organizacji, dzięki której osiągać można cele integracyjne związane z odstąpieniem od przestępczości osób wielokrotnie karanych.

Organizowanie resocjalizacji zakładowej jest nieskuteczne jeżeli w pracy reedukacyjnej nie uwzględni się otoczenia społecznego i wszystkich partnerów współtworzących system penitencjarny. Winna ona przebiegać poprzez realizację interwencji środowiskowych, zadań zindywidualizowanych i terapii grupowej oraz kształtowania samoświadomości społecznej, pozwalającej stosować powszechnie paradygmat tożsamości kulturowo-cywilizacyjnej polegający na akceptacji i zrozumieniu dla skazanych w procesie ich kontroli i zmiany społecznej.

Przyjęcie tożsamościowego charakteru procesu resocjalizacji zakłada współwystępowanie trzech podmiotów, tj. sprawcy, ofiary i społeczeństwa oraz kultury i cywilizacji we wzajemnych procesualnych aktach wymiany, kooperacji transcendencji w stronę osiągnięcia abstynencji przestępczego stylu życia przez skazanych. Humanitarne traktowanie wszystkich uczestników strategii kontroli i zmiany społecznej pozwala na realizację wspólnotowych przedsięwzięć dających szansę na wychowanie inkluzyjne. Gwarancjami pozwalającymi osiągać zakładane cele integralnego rozwoju osobowościowego skazanych jest poszanowanie fundamentalnych wartości osobowych w postaci godności, autonomii, partycypacyjności wspólnotowej i skuteczności.

Resocjalizacja wsparta na kontroli wewnętrznej prowadzi do zminimalizowania napięcia i stresu, wykształcają się cechy odporności na stany konfliktogenne i sytuacje trudne życiowo a w efekcie finalnym może

prowadzić do zjawiska destygmatyzacji oraz przyjmowania przez skazanego tożsamości ex-dewiacyjnej.

Mocną stroną indagacji naukowych Habilitanta było osadzenie rozważań dotyczących udanej resocjalizacji rozumianej jako dobrowolny i stały akt odstąpienia od przestępczości na tle rozbudowanej literatury pedagogiczno-kryminologicznej stanowiącej przedzałożeniowy moduł do wartościowania tegoż procesu w oparciu o istotne wydarzenia i przebieg losów życiowych osób wielokrotnie karanych. W tym miejscu warto przytoczyć za autorem pięć najważniejszych konstruktów prakseologicznej kontroli i zmiany tożsamościowej skazanych. Model T. Meisenheldera zakładający zakończenie sukcesem w postaci zerwania z wcześniej rozwiniętym i konsekwentnie rozpoznany wzorem zachowań przestępczych podjętego stylu życia na wolności. Teoria Ch. Uggena i C. Kruttschnitta definiuje proces odchodzenia od zachowań antyspołecznych jako przeniesienie ze stanu sprawstwa w stan ich niepopelniania oraz długotrwałe pozostawanie i trwanie w nim. Z kolei twierdzenia aksjomatyczne T. Leblanca i E. Loebera w kwestii przewartościowania jakości życia skazanych z przestępczego na egzystencję syntoniczną, odnoszą się do występowania czterech subprocesów w postaci: redukcji częstotliwości popelniania przestępstw przed zaprzestaniem; deeskalacji związanej z popelnieniem mniej poważnych przestępstw; osiągnięcia górnej granicy sprawstwa bez udziału w poważnej przestępczości oraz specjalizacji związanej z rodzajowym ograniczeniem aktywności eksternalizacyjnej.

Dodatkowo przywołane zostały rozważania J. Lauba i R. Sampsona, którzy zjawisko abstynencji kryminalnej traktują jako przyczynowy proces wspierający zakończenie przestępczości z uwagi na dymensje, dynamizmy i płaszczyzny struktury osobowościowej skazanych. Ostatni wzorzec myślenia teleologicznego przeniesiony na grunt dociekań poznawczych o fenomenie

zaprzestania aktywności przestępczej przez recydywistów to konstrukt ogólny autorstwa S. Bushwaya odwołujący się do redukcji osiągnięcia stabilnej wartości empirycznie nierozróżnialnej od zera w grupie zachowań wrogich.

Najbardziej wartościową dla nauki częścią opracowania są indagacje Habilitanta bezpośrednio odnoszące się do paradygmatu odstąpienia od przestępczości dla praktyki pedagogiczno-resocjalizacyjnej. Próba wyjaśnienia fenomenu strukturalnego dla przebiegu udanego procesu readaptacji skazanych ma ogromne znaczenie dla zdiagnozowania dymensji indywidualnych, społecznych i kulturowych mających wymiar bezpośredniego sprawstwa. Wiedza na temat zjawiska abstynencji przestępczości była gromadzona przez Autora przez wiele lat, o czym zaświadcza rozbudowana interdyscyplinarna literatura pochodząca z zachodnich ośrodków kryminologii stosowanej. Teoretyczne ramy dla wyjaśnienia procesu odchodzenia od przestępczości, stanowiły przywołane przez Autora rozprawy teorie przestępczości: M. Gottfredsona i T. Hirschiego, R. Sampsona i J. Lauba, S. Maruny, P. Gordana, S. Bushwaya, A. Bottomsa i J. Shaplande oraz model sytuacji ryzykownych D. Andrewsa i J. Bonty i model dobrego życia T. Warda.

W nawiązaniu do tych licznych metaanaliz ogólnoteoretycznych w badaniach własnych ustalono, iż zjawisko odchodzenia od przestępczości jest procesem: subiektywnym, złożonym i uzależnionym od konkretnych doświadczeń zindywidualizowanych, zdolności i zasobów osobowościowych oraz występowania społecznych katalizatorów kontroli i zmiany społecznej. Konkretnie zdarzenia losowe stanowią wyjściową sytuację dla przebudowy tożsamości osobowej skazanych, którą można porównać do okazji wyzwalającej potencjalność zmiany. Interpretacja tych wydarzeń załamująca się w aktach myślenia, percepcji, wrażliwości psychicznej i pamięci pozwala dopiero ukształtować nowe doświadczenia życiowe. Na powodzenie procesu

wpływ mają czynniki społeczne przybierające postać ram w których te zmiany są wspierane lub ograniczane.

Podstawowym dynamizmem sprawczym są procesy psychologiczne uzależnione od indywidualnych predyktorów wyzwających mechanizmy językopoznawcze, emocjonalno-motywacyjne i sensoryczne odpowiedzialne za jakość zmiany. W grupie czynników osobowych Autor wymienił nade wszystko: skuteczność, samokontrolę, trudności radzenia sobie z problemami i sytuacjami konfliktowymi, postrzeganie alternatyw, pułapki uzależnień oraz efekt serii doświadczeń życiowych. Te wszystkie dymensje zachowują jednakową siłę w uruchamianiu przebudowy obrazu samooceny własnej i przyczyniają się do dezintegracji pozytywnej na wyższych poziomach struktury osobowościowej skazanych.

Proces abstynencji przestępczości jest złożony i zaczyna się od ambiwalencji ocen i opinii na wczesnym etapie zmian, któremu towarzyszy niskie poczucie koherencji i ryzyko powrotu do zachowań wrogich ze strony osób wielokrotnie karanych. Zjawisko to jest długotrwałe i charakteryzuje się dynamicznością zmian w odpowiedzi na poziom i siłę motywacji oraz współwystępowanie społecznych katalizatorów w postaci rodzajowych interakcji. Dominującym czynnikiem wewnątrzosobowym torującym drogę w stronę przebudowy przestępczej tożsamości na uwolnioną od zachowań antagonistyczno-destruktywnych jest mechanizm samokontroli synchronicznej lub diachronicznej.

Fenomen odstąpienia od przestępczości na podstawie raportowanych badań jakościowych autora przebiega w dwóch podstawowych fazach procesualnych. Faza pierwotna wyznacza punkty zwrotne z przemianą dotyczącą afirmowania nowego stylu życia. Do nich zaliczyć należy: wolę zmiany i własne pozytywne nastawienie do odrzucenia kariery kryminalnej, konsekwencje negatywne związane z przestępczym stylem życia

i odczuwanie kosztów własnego antyspołecznego postępowania. Ponadto zarejestrowano w fazie pierwotnej dodatkowe antecedeny istotnej zmiany, a mianowicie: uciążliwość egzystencjalną, uboższy poziom życia, problemy finansowe, uzależnienia od alkoholu i środków odurzających oraz negatywne i nieprzyjemne reakcje środowiska zewnętrznego na osoby wielokrotnie karane. Natomiast faza wtórna procesu odstąpienia od przestępczości rozpoczyna się gdy zostają przez skazanych przyjęte i zinternalizowane nowe i konwencjonalne role społeczne oraz wytworzone będą relacje partycypacji wspólnotowej w postaci: silnych więzi o charakterze kulturowym, identyfikacji z członkami grup pozytywnego odniesienia a także wsparcia emocjonalnego.

Wychodzenie skazanych z fazy wtórnej odznacza się występowaniem sprawności podmiotowej z ich strony ujmowanej jako: eliminacja bezradności, pojawienie się wzorów zachowań alternatywnych, bazowanie na własnej wiedzy i umiejętnościach, nauczenie się zdolności komunikacyjnych oraz rozwiązywania sytuacji trudnych.

W wyniku przejścia skazanych z fazy pierwotnej do fazy wtórnej powstrzymywania się od dokonywania zachowań agresywnych następuje pozytywny efekt finalny w postaci transformacji poznawczej. Charakteryzuje się on: otwarciem na jakościowe zmiany, wystawianiem się na prospołeczne doświadczenia, dostosowywaniem się do nowej nieprzestępczej tożsamości, odrzucaniem własnej przeszłości kryminalnej, wyeliminowaniem bezwstydu i nieusprawiedliwionego wstydu na rzecz wyrobienia poczucia winy psychologicznej oraz przejściem odpowiedzialności za wszystkie własne wybory postępowania. Zjawisko transformacji poznawczej jest niezmiernie czułe i wrażliwe na katalizatory zmiany tkwiące w otoczeniu społecznym osób karanych. Jak słusznie zauważa Autor rozprawy, należy przypisać pierwszoplanową rolę w grupie stymulatorów zmiany z otoczenia

wspólnotowego, zestawie dymensji poważania. Tworzą go nade wszystko fakty: zawarcie związku małżeńskiego, posiadanie rodziny i piecza nad własnymi dziećmi, stabilna praca zarobkowa, relacje interpersonalne z ważnymi osobami, okazywany szacunek i uznanie ze strony środowiska lokalnego oraz powszechnie akceptowana w reakcjach społecznych ich wartość personalistyczna bez względu na przeszłość biograficzną.

Tego typu zdarzenia i realne fakty egzystencjalne doprowadzają do stabilizacji życia na poziomie zachowań prospołecznych, wyzwających u byłych skazanych zdolności syntoniczne korygujące stany wyborów moralnych. Odrzucanie świadome i ciągle własnej przeszłości przestępczej przez recydywistów staje się udziałem nowych skryptów poznawczych wyzwających w sferze motywacji, myślenia, wrażliwości i uczuć, scenariusz odkupienia za dotychczasowy styl życia. Towarzyszy temu stan przebudowy własnego „ja” zależnego w kierunku „ja” niezależnego, pozwalający pozyskać dodatkowe właściwości osobowościowe, w tym: optymizm, odwagę, szlachetność, współczucie i spontaniczność.

Materialnym kryterium rzeczywistego przewartościowania dymensji struktury osobowościowej zaświadczającej o atrybucji spłaszczenia poznawczego u byłych skazanych na rzecz występowania scenariusza modelu życia opartego na aktach odkupienia. Sprowadza się on, do- oceny siebie samego jako ofiary społeczeństwa, uświadomienia popełnianych błędów, zaakceptowania nowych form pełnienia ról społecznych, uznanie proaktywnej i partycypacyjnej reguły aktywności społecznej oraz wyrobienia poczucia równości i prawa do generatywnych zobowiązań na rzecz innych osób.

Właściwym podsumowaniem rozważań są wnioski końcowe, które odnoszą się do całości prezentowanych indagacji naukowych. Zawierają one spójną syntezę poznawczą najważniejszych ustaleń czynionych w dysertacji habilitacyjnej. Wynikające stąd konstatacje, oprócz walorów teoretycznych

posiadają duże znaczenie praktyczne dla zbudowania racjonalnego modelu sprawiedliwości karzącej zapewniającej rzeczywistą resocjalizację skazanych, opierającą się na poprawie pedagogicznej gwarantującą odstąpienie od przestępczości.

III

Wprawdzie struktura pracy habilitacyjnej jest w zasadzie poprawna, to jednak należy zwrócić uwagę na kilka uwag polemicznych, które w mojej ocenie, nie obniżają pozytywnej oceny całego opracowania.

1. Relacja pomiędzy resocjalizacją a karą pozbawienia wolności powinna być zrelacjonowana na poziomie kognitywnej wiedzy przy zastosowaniu podejścia funkcjonalności systemu. Tym samym zastosować należałoby jedną z wielu teorii odnoszących się do badania poziomu funkcjonalności instytucjonalnej. W grupie potencjalnych teorii do wykorzystania można wymienić socjologiczną teorię Georga Perasona, pedagogiczną teorię Henri Louisa Le Chateliera, z zakresu wiedzy prakseologicznej i socjotechniki Czesława Czapowa czy Mariana Zielenieckiego, a z obszaru organizacji i zarządzania Mariana Mazura. Użycie powyższego konstruktów analizy teoretycznej pozwoli określić związek pomiędzy badanymi wielkościami pod względem spójności, logiczności i poprawności co do wizji, misji, celów strategicznych i operacyjnych, funkcji, zadań, metod, sposobów i środków postępowania. Analiza naukowa zmierza bowiem do udokumentowania relacji między badanymi obiektami, wykazującej: współwystępowanie, związek przyczynowo-skutkowy, współprzyczynienie się, albo dezintegrację lub stan patologii na poszczególnych poziomach pomiaru struktury systemu. Dotychczasowe raportowanie naukowe wyjaśniające tenże związek zdecydowanie zaświadcza, iż w systemie penitencjarnym brak jest uzasadnień do stosowania racjonalizacji resocjalizacyjnej jako

modelowego oddziaływania zmierzającego do poprawy pedagogicznej skazanych i tym samym ograniczającej dalszą aktywność przestępczą.

2. Ogromnym uproszczeniem było przyjęcie do rozważań teleologicznych oraz analiz empirycznych nad resocjalizacyjną funkcjonalnością, homogeniczności grupy skazanych odbywających karę pozbawienia wolności. Autor dokonał jedynie dywersyfikacji grupy badawczej ze względu na dwa kryteria selekcyjne w postaci występowania: recydywy penitencjarnej i braku przez okres pięciu lat od ostatniego pobytu w zakładach karnych aktywności kryminalnej; jako okoliczności zaświadczających o tożsamości przestępczej. Należy przywołać badania i analizy z zakresu kryminologii radykalnej, aby się przekonać, że kara pozbawienia wolności i oddziaływania resocjalizacyjne są odwrotnie proporcjonalne w stosunku do charakteru czynu przestępczego. W świetle na przykład teorii Johna Braithwaita i Georga Geisa większość przestępców ekonomicznych, finansowych, zorganizowanych grup kryminalnych, gospodarczych, przeciwko ochronie środowiska oraz naruszeniu mienia, nie wymaga aby sprawcy tych czynów podlegali długoterminowemu internowaniu w warunkach zakładowych oraz obligatoryjnie wobec nich należałoby stosować oddziaływania resocjalizacyjne gwarantujące odstępienie od przestępczości.

Rozważania interdyscyplinarne na temat efektywności resocjalizacji w rygorach systemu segregacyjnego, pokazują iż izolacja przestrzenna uzasadniona jest wobec sprawców agresywnych zachowań wrogich o wyraźnym profilu psychopatycznych cech osobowościowych. Współczesna praktyka zaprzecza tej tendencji, gdyż nadal władza karania oraz społeczeństwo opierają swoją wiedzę na schematach, mitach i stereotypach utrzymujących przekonanie, iż skuteczna kara to sankcja dolegliwa i surowa, a przestępca to osoba, która zawsze wymaga resocjalizacji bez względu na jego stan

osobowości. Współczesny obraz systemu penitencjarnego preferujący karę pozbawienia wolności jako królową wszelkich kar doprowadza do utrzymania populistycznego kursu w reformowaniu aparatu karania.

Formalne kategorie selekcyjne zastosowane w badaniach jakościowych przy doborze populacji w sposób zasadniczy wpłynęły na obraz dynamiki zmian tożsamościowych skazanych, który z konieczności pozbawiony został szeregu odczytów po stronie dymensji osobowych, supraindywidualnych i kulturowych osób wielokrotnie karanych rzeczywiście odmieńających ich jakość życia i dotychczasowe cele egzystencjalne.

W tym celu należałoby rozszerzyć indeks kryteriów selekcji osób kwalifikowanych do badań albo równoległe organizować eksploracje empiryczną przy przywołaniu grupy kontrolnej, uwzględniającej twarde mierniki pomiaru profilu osobowościowego, zróżnicowane względem populacji podstawowej.

3. Celowym wydaje się uzupełnienie listy cytowanych przedstawicieli nauk społecznych w przedmiocie określenia sprawczych okoliczności wpływających na zjawisko ograniczenia przestępczości, co najmniej w dwóch przypadkach. Nie sposób pominąć prac naukowych Jacquesa Lacana z dziedziny psychoanalizy, które wprowadzają pojęcie: konstrukcji fantazmatycznej, pola symbolicznego i transpasywności, mogących mieć bezpośrednie przełożenie na interpretację zjawiska odstąpienia od przestępczości.

I tak konstrukcja fantazmatyczna to fundamentalna struktura organizująca podmiot indywidualny, która jest pragnieniem „Innego”, tym czego świat społeczny w swojej formie językowej, chce od podmiotu sytuowanego w takiej a nie innej pozycji.

Struktury fantazmatyczne reprezentowane są w słowach, które są namacalnym nośnikiem tego, z czego składa się myślenie, a mianowicie relacji między jednostką, wydarzeniami i obiektami. W fantazmacie słowo jest medium ruchu, pełni funkcję drogowskazu na drodze, którą podąża osoba popychana pragnieniami. Sam drogowskaz nie ma znaczenia, dopiero cała droga, a właściwie podążanie nią przekracza przyjemność do pragnienia.

Z kolei konstrukcja pojęciowa za Lacanem transpasywności, odnosi się do wydarzeń, działań i przeżyć „Innego”, które mogą być doświadczane jak własne, generując stany emocjonalne zwykle przypisywane własnej aktywności. Wyróżnia się dwa bieguny transpasywności: osoba może dynamicznie działać, delegując całą rozkosz na wyobrażenie „Innego”, lub też może rozkoszować i wewnętrznie zmieniać nie podnosząc nawet ręki ,gdy „Inny” działa za niego. Znakiem pozwalającym odróżnić te dwie postawy jest skutek emocjonalny, nastrój powstaje później. W pierwszym przypadku będzie to egzorcyzmowe poczucie winy, w drugim upokorzenie.

Ostatnia figura kategorialna mogąca mieć istotne zastosowanie w procesie poznawczym badanego zjawiska odstąpienia od przestępczości, to pole symboliczne, które sprowadza się do określenia relacyjności interpersonalnych w określonych warunkach społecznych, historycznych i czasoprzestrzennych.

Drugą osobą, która powinna zostać uwzględniona przy interpretowaniu fenomenu abstynencji przestępczej to profesor Kazimierz Dąbrowski, twórca teorii dezintegracji pozytywnej. Dezintegracja będąca przeciwieństwem integracji a objawiająca się w środowisku wewnętrznym jak i zewnętrznym człowieka sankcjonuje pozytywne stany nieprzystosowania, konfliktowości,

alienacji społecznej i pobudliwości psychofizycznej, a więc nie jak uznawano dotychczas jako procesy negatywistyczno-destruktywne.

Rozumowanie wsparte na konstruktywnym uwzględnianiu przeciwieństw i odmienności sprowadza się do wyzwalań u osoby dynamizmów kreujących ideał własnego życia. Poziom przekształceń osobowościowych jest właściwością indywidualną i osiągnięty zostaje w sposób świadomy przy wykorzystaniu dynamizmów rozwojowych pozwalających przekraczać jednostce cykle biologiczne oraz własny profil psychologiczny. Wyodrębnia się pięć poziomów rozwoju psychicznego: integrację pierwotną, dezintegrację jednopoziomową, dezintegrację spontaniczną wielopoziomową, dezintegrację wielopoziomową usystematyzowaną oraz integrację wtórną.

Wymiar właściwego i dojrzałego rozwoju osoby zaznacza się wówczas, gdy na poziomie dezintegracji dochodzi do fuzji świadomego połączenia się dwóch dymensji tworzących ideał indywidualno-społeczny. Kanalizowanie sił psychicznych oraz duchowo-społecznych w jego stronę ma charakter nieodwracalny i przybiera postać regulatora stanów rozwojowych w celu samowychowania i samorealizacji. Do tworzywa indywidualnego zaliczyć należy: zasoby i potencjały, wrażliwość emocjonalną, interakcjonizm wsparty na przyjaźni i miłości oraz samoświadomość refleksyjną wymuszającą rozwój za pośrednictwem celów i sensu życia. Natomiast esencja wspólnotowa obejmuje relacyjność osoby ze środowiskiem zewnętrznym i artykułuje się: empatycznością, autentycznością działania, odpowiedzialnością oraz zachowaniami prospołecznymi. Te dwie dymensje struktury osobowościowej są powiązane ze sobą eklektycznie i gwarantują rozwój jednostki poprzez ilościowe zmiany w sposobie myślenia i werbalizacji sensu życia.

Uwzględnienie podstawowych paradygmatów myśli naukowej J. Lacana i K. Dąbrowskiego w sposób znaczący wzbogaciłoby merytoryczną stronę dysertacji, tak w warstwie aksjologiczno-teoretycznej jak i badawczej.

4. W rozprawie naukowej dotyczącej zjawiska odstąpienia od przestępczości pominięto prace autorskie wybitnych polskich uczonych, którzy zajmowali się metaanalizą katalizatorów pozytywnej kontroli i zmiany społecznej zachowań skazanych; to jest profesorów w osobach Andrzeja Bałandynowicza, Zdzisława Bartkowicza i Andrzeja Węglińskiego.

Habilitant nie uwzględnił unikalnych i niepowtarzalnych badań longitudinalnych wielokrotnych recydywistów, które mają diagnostyczną wartość w zdefiniowaniu wyników odpowiedzialnych za proces abstynencji przestępczości. Były one publikowane w monografiach profesora Andrzej Bałandynowicza: *Ludzie bez szans. Studium adaptacji społecznej recydywistów*, Wyd. UW, Warszawa 1981; *Nieudane powroty*, Wyd. UW, Warszawa 1993 oraz *Probacja. Wychowanie do wolności*. Wyd. Primum, Warszawa 1996.

Cennym wkładem w poszerzenie konstruktów metodologicznych badań własnych autora byłoby sięgnięcie do opracowań Z. Bartkowicza: *Agresywność, kompetencje społeczne samoocena resocjalizowanych nieletnich a ich przestępczość w okresie dorosłości*, Wyd. UMCS, Lublin 2013 oraz *Wsparcie społeczne w rehabilitacji i resocjalizacji*, Wyd. UMCS, Lublin 2004.

Wykaz źródeł bibliograficznych wykorzystanych w rozprawie odnośnie analizy skuteczności i efektywności resocjalizacji skazanych, należałoby uzupełnić pracami autorskimi Andrzeja Węglińskiego: *W poszukiwaniu wychowującej kurateli sądowej*, Wyd. UMCS, Lublin 2016 oraz *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich*, Wyd. UMCS, Lublin 2004.

Pominięte opracowania naukowe charakteryzują się uporządkowaną i ustrukturalizowaną wiedzą pedagogiczno-kryminologiczną w sposób systemowy odnosząc się do zagadnienia poprawy moralnej sprawców zachowań eksternalizacyjnych. Czynią to w sposób znacznie pogłębiony, aniżeli przywołane w większości przez Habilitanta publikacje zachodnich kryminologów.

Nie ulega wątpliwości, że recenzowana dysertacja habilitacyjna ma charakter interdyscyplinarny. Występują w niej obok zagadnień pedagogicznych, które mają zdecydowanie pierwszoplanowy charakter, także elementy aksjologiczne, kryminologiczne, socjologiczne i z dziedziny psychologii, co zaświadcza o szerokim ujmowaniu zagadnienia poznawczego. Taka strukturalizacja rozprawy rodzi bez wątpienia wykazanie się przez Habilitanta dużą wiedzą i zdolnościami naukowej i addytywnej metaanalizy w zakresie różnych dyscyplin naukowych. Istotnym w tych okolicznościach jest także zaprezentowana umiejętność posługiwania się profesjonalnymi metodami badań społecznych i oceny zebranych materiałów.

Dr Maciej Muskała zrealizował te wymagania właściwie, a dokonując rozważań w innych obszarach niż pedagogika, wykazał dbałość o to, aby zachować rozsądne w tym względzie proporcje i zasadnie podporządkować owe wywody zasadniczym wątkom pracy.

Literatura rozprawy nie nasuwa wątpliwości, iż zasadniczym jej celem było stworzenie prakseologiczno-teleologicznej podstawy, która ma służyć praktycznym rozwiązaniom z dziedziny resocjalizacji. W pełni zasadnym jest uznanie, iż w zakresie formułowania ocen i prezentowania własnego stanowiska oraz używanej argumentacji, Habilitant wykazał duże zdolności oraz potwierdził, iż posiada umiejętności artykułowania swoich poglądów w sposób logiczny, uporządkowany i zrozumiały. Praca została napisana dobrym językiem i w sposób klarowny, ścisły i precyzyjny dokonała

merytorycznej oceny zagadnienia abstynencji przestępczej osób wchodzących w konflikt z prawem.

Reasumując stwierdzam, że rozprawę habilitacyjną dra Macieja Muskały, pt. *„Odstąpienie od przestępstwa. W teorii i praktyce resocjalizacyjnej”*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016, s. 293; **ocenię pozytywnie**. Habilitant podjął udaną próbę rozwiązania trudnych problemów, nierzadko pomijanych w piśmiennictwie naukowym, a związanych z efektywnością resocjalizacji instytucjonalnej torującej drogę do kontroli i zmiany zachowań kryminalnych osób wielokrotnie karanych. Tym samym potwierdzam, iż dysertacja habilitacyjna stanowi istotny wkład w dalszy rozwój wiedzy z zakresu nauk społecznych a zwłaszcza pedagogiki resocjalizacyjnej i kryminologii translacyjnej, a zatem w pełni zasługuje na określenie mianem osiągnięcia naukowego w rozumieniu art. 16 ust.2 Ustawy o stopniach i tytule naukowym.

IV

Od nadania dr Maciejowi Muskale stopnia doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki minęło 14 lat. W tym okresie prowadził On pracę dydaktyczną w Zakładzie Resocjalizacji na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz dodatkowo w Wyższej Szkole Humanistycznej w Lesznie.

Kariera zawodowa dra Macieja Muskały zawsze była związana ze środowiskiem uniwersyteckim, gdzie na Wydziale Studiów Edukacyjnych UAM pod kierunkiem naukowym profesora Wiesława Ambrozika współtworzył specjalizację resocjalizacyjną na kierunku Pedagogika.

Jest uzdolnionym nauczycielem akademickim, samodzielnie prowadząc różnorodne zajęcia dydaktyczne ze studentami na specjalności: resocjalizacja, resocjalizacja z elementami kryminologii i resocjalizacja dzieci i młodzieży niedostosowanych społecznie. Realizuje autorskie programy nauczania

w ramach przedmiotów na studiach licencjackich, magisterskich oraz podyplomowych. Między innymi jest wykładowcą z zakresu: metodyki pracy opiekuńczo-wychowawczej, profilaktycznej i resocjalizacyjnej, systemów resocjalizacji na świecie i patologii społecznej.

Zalety dobrego nauczyciela akademickiego i kompetentnego eksperta oraz doradcy z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej i metodologii badań wykazał dr Maciej Muskała realizując samodzielnie i ze studentami projekty badawcze wdrożeniowe, indywidualne programy pomocowe i autorskie koncepcje metodyczne. Najważniejsze z nich to między innymi: Projekt międzynarodowy, pt. „Społeczno-edukacyjna konstrukcja sukcesu życiowego. Studium z pedagogiki porównawczej na przykładzie młodzieży polskiej, czeskiej, niemieckiej i holenderskiej”; Projekt Regionalny, pt. „Obserwatorium zagrożeń dla ludzi młodych” oraz Autorska Koncepcja Metodyczna, pt. „Stosowanie metod ilościowych i jakościowych w badaniach naukowych”.

Realizowane i wdrażane indywidualne koncepcje i pomysły Habilitanta w obszarze profilaktyki predeliktualnej i postdeliktualnej młodzieży i osób dorosłych, zaświadczenia o bardzo dobrym Jego warsztacie metodycznym oraz wiedzy praktycznej wyprowadzonej z interdyscyplinarnej i kognitywistycznej nauki, określającej wzorce aksjologiczno-teleologicznego podejścia do instrumentowania zachowań internalizacyjnych i eksternalizacyjnych człowieka.

Pedagogika to wiedza użyteczna i tym samym z ogromnym zadowoleniem i satysfakcją należy podkreślić, iż Habilitant reprezentuje osobowy wymiar społecznego opiekuna, nauczyciela i pośrednika wobec osób będących adresatami tych cennych pomysłów badawczych. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż treści merytoryczne stanowiące zawartość przedmiotową autorskich przedsięwzięć praktycznych z zakresu patologii dzieci i młodzieży oraz przestępczości dorosłych, to konsekwentnie przez lata realizowana

demokratyzacja strategii resocjalizacyjnych wspartych na zasadach humanizowania stosunku i postaw społecznych wobec tej grupy osób.

Dorobek naukowy dra Macieja Muskały po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych jest znaczący pod względem ilościowym a nade wszystko jakościowym. Jego zainteresowania badawcze koncentrowały się zasadniczo na trzech polach aktywności naukowej: teoria więzi społecznych w obszarze pedagogiki resocjalizacyjnej, aktywność oddziaływań resocjalizacyjnych na tle rozwiązań systemowych i metodycznych oraz metodyka profilaktyczno-resocjalizacyjna wobec dzieci i młodzieży w warunkach zakładowych, integracji społecznej i inkluzji środowiskowej.

Na dorobek naukowy Kandydata po doktoracie składają się: 2 monografie autorskie, 1 współautorstwo monografii, 10 rozdziałów w monografii, 23 artykuły w czasopismach naukowych znajdujących się w wykazie czasopism punktowanych w części B i C w tym 7 znajdujących się na liście European Reference Index for the Humanities oraz 1 recenzja książki.

Zdecydowana większość prac opublikowanych autorstwa dra Macieja Muskały zarówno przed uzyskaniem stopnia doktora nauk humanistycznych, jak i w okresie poprzedzającym wydanie rozprawy habilitacyjnej, dotyczy różnorodnej i wielowątkowej problematyki z zakresu nieprzystosowania społecznego osób w okresie adolescencji młodzieńczej oraz zachowań dewiacyjnych osób dorosłych. Autor w tych licznych pracach odznaczających się podejściem interdyscyplinarnym analizował zagadnienia: źródeł karier dewiacyjnych młodzieży, metod i sposobów spowolnienia lub ograniczenia agresji młodzieży w wieku szkolnym, systemowych rozwiązań profilaktyczno-resocjalizacyjnych zmierzających do destygmatyzacji nieletnich wchodzących w konflikt z prawem. Zasadniczym i centralnym polem penetracji badawczej Autora były zagadnienia moderowania systemu sprawiedliwości karzącej w stronę resocjalizacji efektywnej, doprowadzającej

skazanych do poziomu ich integralnego rozwoju osobowościowego i tym samym przejścia na stałe wzorów zachowań prospołecznych.

Dr Maciej Muskała jest wybitnym erudytą, charakteryzuje Go rzetelny i pogłębiony warsztat badawczy wsparty na rozległej i kognitywnej wiedzy. Cieszy się poważaniem w środowisku naukowym czego dowodem jest udział w zagranicznych wyjazdach naukowych oraz uczestnictwo w licznych międzynarodowych i krajowych konferencjach.

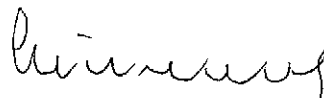
Jest promotorem 71 prac magisterskich oraz 67 prac licencjackich napisanych na Wydziale Studiów Edukacyjnych UAM w Poznaniu oraz 38 prac magisterskich obronionych w Wyższej Szkole Humanistycznej w Lesznie. Pełni także funkcję promotora pomocniczego w przewodzie doktorskim mgr Ewy Flagi otwartym w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Z ogromną satysfakcją i przyjemnością przestudiowałem dorobek naukowy dra Macieja Muskały i mogę z pełnym przekonaniem podkreślić Jego wkład w rozwój humanistycznej myśli ,idei i teorii pedagogicznych. Jest bowiem Autorem podejścia addytywno-eklektycznego w pedagogice resocjalizacyjnej, preferującego kompleksowe oddziaływania resocjalizacyjne w stosunku do nieletnich jak i dorosłych. Natomiast autorskie osiągnięcia naukowe w postaci monografii, pt., *Odstąpienie od przestępczości. W teorii i praktyce resocjalizacyjnej*”, dowodzi iż konceptualizacja wiedzy interdyscyplinarno-kognitywistycznej na temat przestępczości recydywistycznej pozwala zoperacjonalizować praktyczny system wbudowany w środowisko lokalne ukierunkowany na zmianę tożsamości przestępczej w stronę zachowań empatycznych i prospołecznych osób wielokrotnie karanych.

Publikacja wchodząca w skład osiągnięcia naukowego oraz inne opublikowane prace naukowe Habilitanta po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych są dowodem ugruntowanego, humanistycznego

i radykalnego myślenia na poziomie inteligencji obiektywnej i etycznej oraz przekonują o pełnej dojrzałości naukowej dra Macieja Muskały dowodzenia prawdziwości twierdzeń i fenomenie zachowań ryzykownych człowieka.

Uważam jako recenzent powołany przez Centralną Komisję do Spraw Stopni i Tytułu w przewodzie habilitacyjnym dra Macieja Muskały, iż zarówno rozprawa habilitacyjna jak i Jego dorobek naukowy, odpowiadają w pełni wymaganiom stawianym przy nadaniu stopnia doktora habilitowanego nauk społecznych.

Prof. zw. dr hab. Andrzej Baładynowicz